

РЕГУЛЮВАННЯ РЕГІОНАЛЬНОГО РИНКУ ПРАЦІ В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Статтю присвячено проблемам розвитку регіонального ринку праці в сучасних умовах. Визначено, що процеси глобалізації, кризові явища в світовій економіці відображаються на функціонуванні як господарської системи загалом, так і ринку праці зокрема. Виявлено взаємозалежності між елементами регіональної економіки і ринку праці, проаналізовано їх взаємний вплив, що дозволяє розробити ефективні механізми регулювання регіонального ринку праці відповідно до тенденцій розвитку регіональної господарської системи.

Ключові слова: *регіональний ринок праці, господарська система, регулювання, розвиток, продуктивність праці, заробітна плата, структура економіки.*

J48

Постановка проблеми. Необхідність заострення уваги до ринку праці обумовлена тим фактом, що ефективність його функціонування впливає не лише на обсяги суспільного виробництва, рівень і якість життя населення та взагалі соціально-економічний розвиток країни, але і її позиції на світовому ринку, національну конкурентоспроможність і модель економічного зростання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні та методологічні основи функціонування і розвитку ринку праці розроблені у фундаментальних наукових працях вітчизняних та зарубіжних вчених. Зокрема, питаннями ринку праці займаються С. Бандур, М. Бутко, В. Васильченко, Б. Данилишин, О. Грішнова, Е. Лібанова, О. Макарова, Ю. Маршавін, В. Петюх та інші. Методологічні основи формування регіонального ринку праці започатковані в працях Д. Богині, В. Брича, М. Долішнього, С. Дорогунцова, Є. Качана, А. Колота, О. Обухівського, В. Онікієнка, С. Пірожкова, В. Приймака, У. Садової, Л. Семів, С. Тумакової, Л. Шевченко та інших економістів. Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить про наявність спроб удосконалення основних положень теорії ринку праці, їхньої деталізації, виділення окремих наукових підходів.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Слід зазначити, що через збільшення кількості негативних наслідків економічної кризи, від якої особливо страждає населення України та деградують регіональні ринки праці, загострюється інтерес науковців і практиків до проблем регулювання ринку праці. За цих умов існуючі теоретичні напрацювання виявляються недостатніми для розробки дієвих механізмів та ефективних моделей розвитку. Виникає потреба в детальному аналізі функціонування конкретних регіональних ринків праці на сучасному етапі, що дозволяє врахувати всі їхні особливості, порівняти зі світовими стандартами та забезпечити прогнозовані результати регулювання.

Мета статті. Метою роботи є дослідження особливостей функціонування регіонального ринку праці через призму загальнонаціональних і світових тенденцій та його регулювання залежно від динаміки розвитку господарської системи регіону.

Виклад основного матеріалу. Процеси глобалізації, притаманні сучасній моделі світу, неоднозначно впливають на функціонування регіонального ринку праці (РРП). Розширення можливостей зайнятості та підвищення мобільності робочої сили в світовому масштабі, удосконалення форм і методів організації праці, підвищення цінності людського капіталу в зв'язку з технічним ускладненням та стрімким розвитком суспільного виробництва – все це сприяє уніфікації механізмів регулювання РРП. З іншої сторони, внаслідок цих процесів диференціація країн і регіонів стає більш вираженою, оскільки можливості адаптації до динамічних змін у них різні, і відставання навпаки може поглибитися через невідповідність ринку праці певної країни вимогам сучасного виробництва, що є “споживачем” робочої сили, а держава виявляється обмеженою в забезпеченні соціального захисту населення. Диспропорції розвитку країн та регіонів, які через це виникають, активізують процеси експлуатації дешевої робочої сили менш розвинених країн, замикаючи так зване “закляте коло бідності” в них: низька продуктивність праці є причиною її низької оплати, котра не може забезпечити повноцінного розширеного відтворення робочої сили і, як наслідок, – підриває стимули до підвищення продуктивності праці.

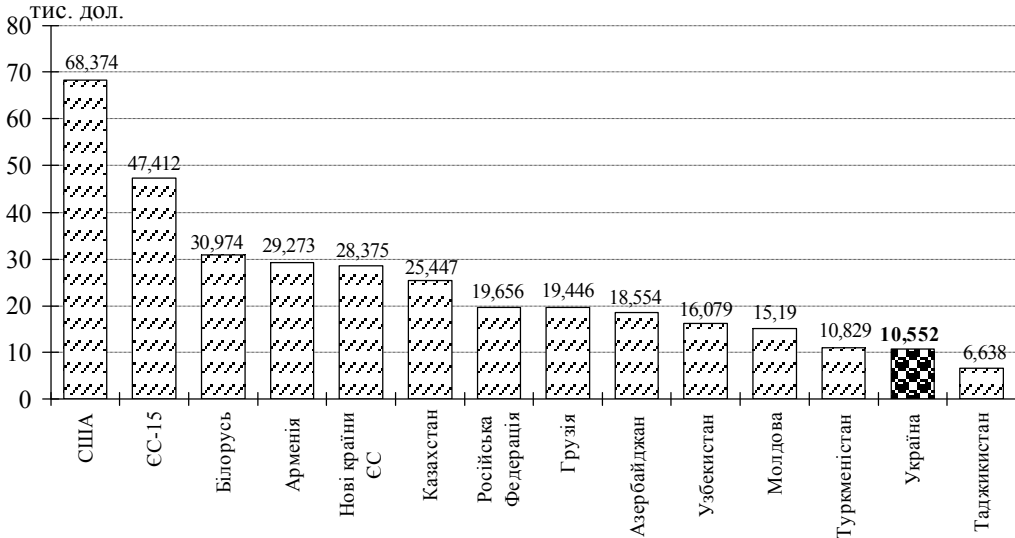
Від ефективності функціонування ринку праці залежать витрати, ціни, доходи населення, обсяги споживання і заощадження, а отже, і обсяги інвестування у фізичний та людський капітал, що в кінцевому підсумку визначає рівень капіталоозброєності праці та модель економічного зростання в країні. Зокрема, Р. Солоу як фактори розвитку національної економіки виділяє рівень споживання та заощадження, інвестиції, амортизацію, науково-технічний прогрес і продуктивність праці [1]. Норма заощаджень та інвестицій визначає рівень бідності чи багатства в країні. Як підкреслює в своєму дослідженні Н. Комар [2], країни, де значна частина національного доходу витрачається на заощадження, мають змогу спрямовувати масштабні інвестиції на розвиток людського і фізичного капіталів, у результаті чого збільшується виробництво за рахунок підвищення продуктивності праці, тобто таким країнам притаманна модель інтенсивного економічного зростання в державі.

Основним індикатором ефективності функціонування ринку праці є показник продуктивності, котрий уособлює не лише результативність її використання, а й матеріальне втілення науково-технічного прогресу, процес нарощування частки уречевленої праці, формування системи соціальних стандартів у країні та певну конкурентну позицію в світі.

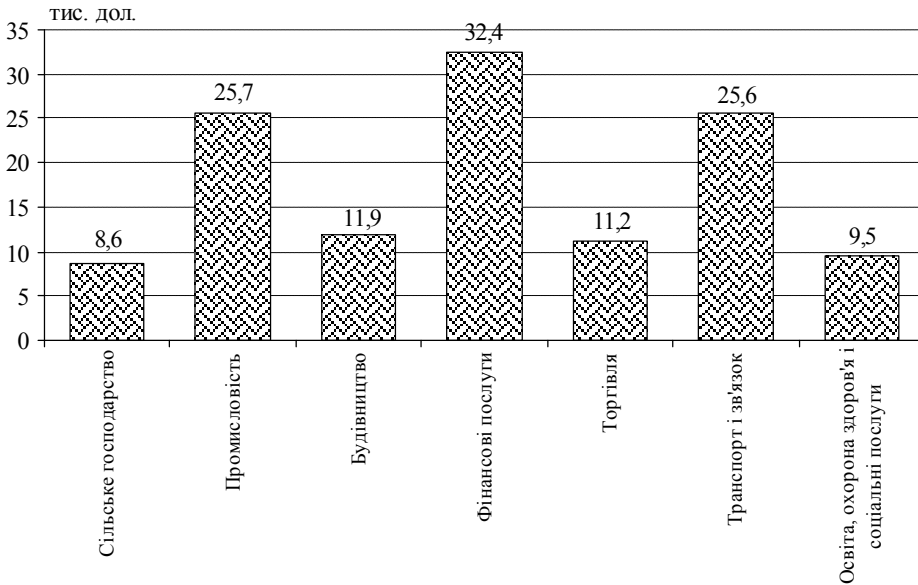
За даними Світового банку [3] у 2013 р. рівень продуктивності праці в країнах ЄС перевищував світовий показник у 3,4 разу, в країнах Центральної та Східної Європи і країнах СНД – в 1,1 разу, країнах Близького Сходу – в 1,6 разу. У той же час країни Східної Азії мали показник нижчий за світовий у 1,9 разу, Південної Азії – в 3,3 разу, Південно-Східна Азії та Океанії – в 2,3 разу, Північної Африки – в 1,3 разу. В країнах Латинської Америки та Карибського басейну показник продуктивності праці дорівнював загальносвітовому рівню. Однак, незважаючи на те, що Україна поряд з іншими країнами СНД потрапила в групу з вищим, ніж у світі, показником продуктивності праці, вона має набагато нижчий його рівень, ніж країни цієї групи. Можна навіть говорити про критичне відставання України за продуктивністю праці від інших країн світу, в тому числі і від країн Співдружності (рис. 1).

Диспропорції за показником продуктивності праці спостерігаються не лише між країнами світу, а й у галузевому розрізі, де Україна демонструє відставання порівняно з іншими країнами. В 2013 р. за розміром виробленого продукту у сільському

господарстві в перерахунку на одного зайнятого (рис. 2) наша держава відстає, наприклад, від Швеції у більш ніж 8 разів. Гірші показники в цій галузі мають лише Молдова та Румунія.

Рис. 1. Продуктивність праці в Україні та деяких країнах світу в 2013 р. (у постійних цінах 1990 р. за паритетом купівельної спроможності), тис. дол. США (за даними [3])

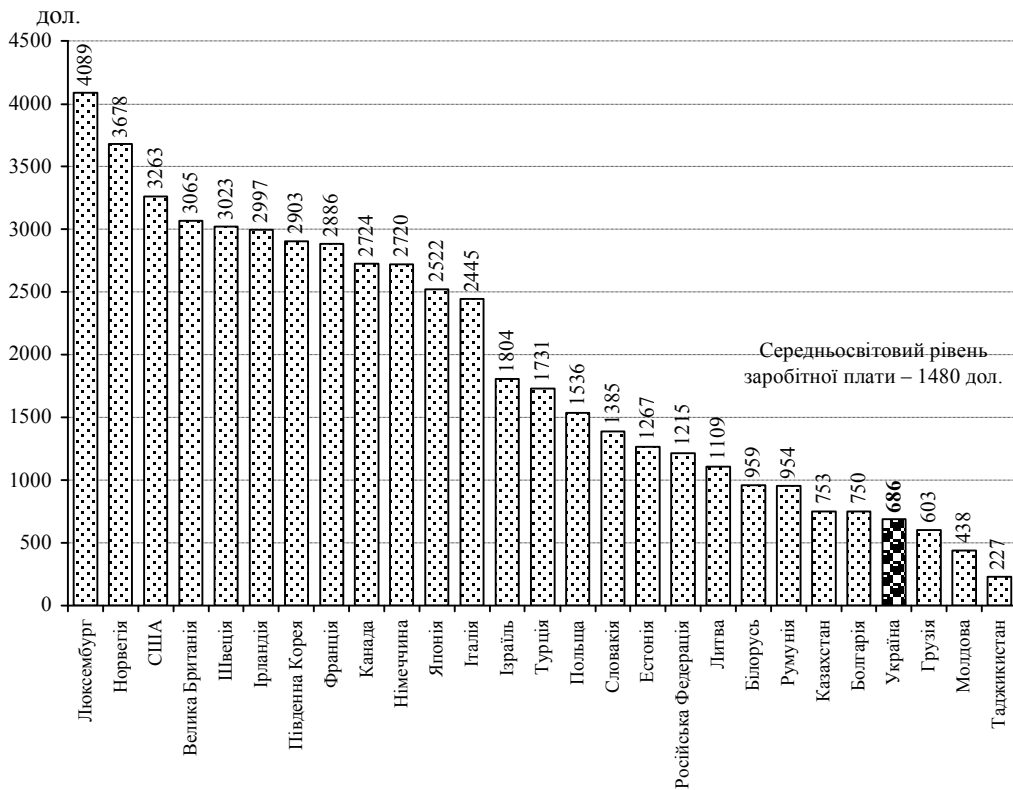

Рис. 2. Продуктивність праці в галузях економіки України в 2013 р., тис. дол. США на одного зайнятого [4]

За рівнем продуктивності праці в промисловості Україні поступається тільки Молдова. Аналогічна ситуація спостерігається у будівництві, транспорті, торгівлі, фінансовій сфері, а також сфері освіти, охорони здоров'я та соціальних послуг. Зокрема, у будівництві кожний зайнятий виробляє у 12 разів менше, ніж в Ірландії, український фінансовий сектор у 7 разів менш продуктивний, ніж французький, у торгівлі відставання нашої держави за рівнем продуктивності праці від Бельгії – у сім разів, від Росії – у три рази. У сфері транспорту та зв'язку продуктивність праці в Україні у чотири рази нижча, ніж у Греції, у сфері освіти, охорони здоров'я та соціальних послуг – у сім разів нижча, ніж у Франції [4; 5].

Продуктивність праці як найважливіший показник ефективності функціонування ринку праці та національної економіки загалом безпосередньо пов'язана із заробітною платою, виступаючи щодо неї як передумова, так і наслідок встановленого у країні, регіоні або галузі її розміру. Згідно з вимогами однієї з основних макроекономічних пропорцій – між рівнем продуктивності праці та оплатою праці – темпи зростання першої повинні перевищувати темпи зростання другої – це умова ефективного функціонування економіки та об'єктивного джерела підвищення доходів населення. Однак упродовж останніх п'ятнадцяти років в Україні відмічаються відносно високі темпи зростання розміру середньомісячної заробітної плати, що перевищують, і часто доволі суттєво, темпи зростання продуктивності праці. Це наводить на думку про те, що в нашій державі сьогодні заробітна плата як результат дії механізму ціноутворення на ринку праці реально не залежить від ефективності її використання, а отже, не може розглядатися як фактор впливу на продуктивність праці. Рівень доходів населення України, в тому числі і оплата праці, настільки низький, що не забезпечує навіть простого відтворення робочої сили, не кажучи вже про необхідність її удосконалення, нарощування людського капіталу. За розміром заробітної плати (за ПКС), що складає 46% від середньосвітового рівня, Україна займає одне з останніх місць в Європі (рис. 3). Нижчий рівень заробітної плати (серед 72 країн, що увійшли в аналітичне дослідження МОТ) мають лише Китай (656 дол. США), Мексика (609), Грузія (603), Азербайджан (596), Єгипет (548), Таїланд (489), Вірменія (471), Домініканська Республіка (462), Молдова (438), Монголія (415), Сирія (364), Киргизстан (336), Індія (295), Філіппіни (279), Пакистан (255), Таджикистан (227) [6].

Відставання нашої країни за рівнем продуктивності є більшим, ніж за рівнем оплати праці за виключенням декількох країн. Зокрема, заробітна плата в Україні складає всього 16,8% від рівня зарплат у Люксембурзі, а продуктивність праці – 20,7%, тобто відставання зарплати перевищує відставання продуктивності праці. Аналогічна ситуація порівняно ще з двома "старими" країнами ЄС – Австрією (20% і 21,4%) та Грецією (29,8% і 32,7%). Щодо решти країн ЄС-15 – відставання продуктивності праці в Україні перевищує відставання заробітної плати. Порівняно із новими членами ЄС диференціація більш виражена. Наприклад, заробітна плата в Україні складає 91,5% заробітної плати в Болгарії, а продуктивність праці – лише 52,2%, порівняно з Латвією – 62,5% від зарплати і 31,5% – від рівня продуктивності праці, а порівняно із Кіпром – 26,3% та 26,9% відповідно.

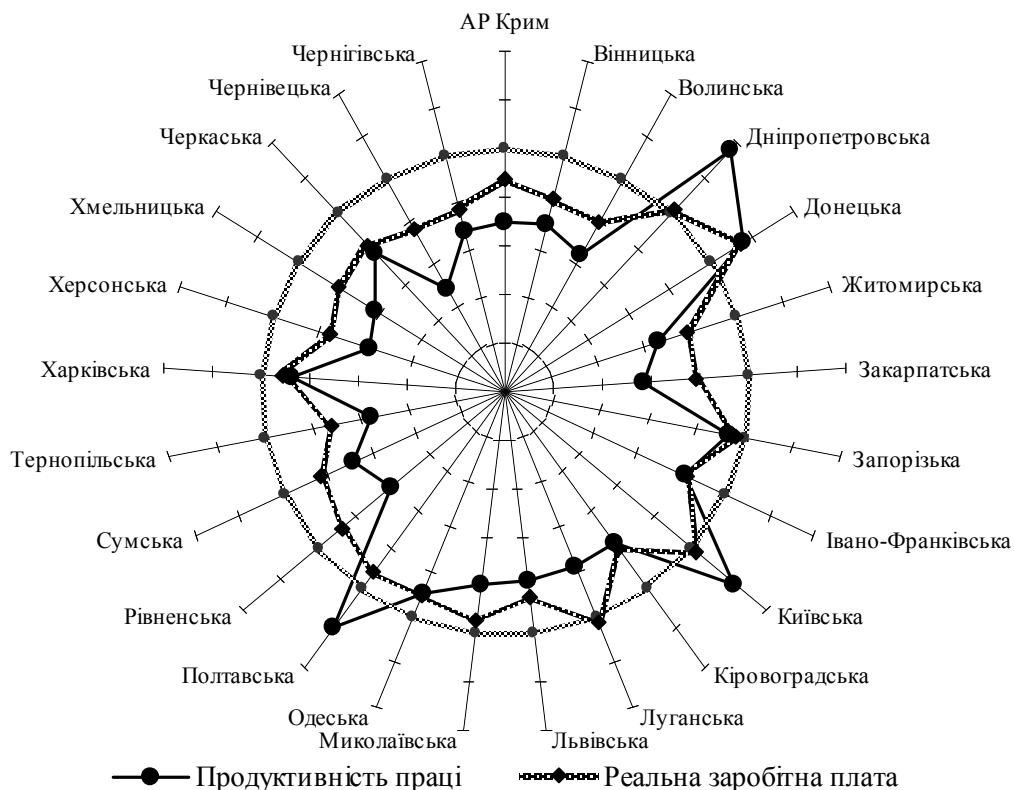

Рис. 3. Середня місячна заробітна плата в Україні та деяких країнах світу в 2012 р., доларів США за паритетом купівельної спроможності [6]

Міжнародні порівняння показників продуктивності праці та заробітної плати, аналіз їх взаємовпливів дозволяє оцінити перспективи розвитку економіки України в довгостроковому періоді. Варто мати на увазі, що в середині країни також присутні відмінності як у рівні, так і в темпах зростання продуктивності праці й заробітної плати (рис. 4).

Наявність цих відмінностей насамперед зумовлена особливостями структури продуктивних сил регіонів України, станом і тенденціями розвитку формального та неформального секторів регіональної економіки, зміною структури зайнятості, частки найманих працівників у загальній кількості економічно активного населення. Дослідження вітчизняних та зарубіжних учених-економістів, присвячені аналізу проблем розвитку регіональних ринків праці, зорієнтовані насамперед на визначення основних тенденцій, чинників та напрямів їх розвитку в умовах трансформаційних змін.

Як показує аналіз, продуктивність праці в переважній кількості регіонів є нижчою, ніж у середньому по Україні, вищу продуктивність мають лише Дніпропетровська, Донецька, Київська та Полтавська області. Рівень реальної заробітної плати перевищує середньоукраїнський лише в Донецькій області. Показовим є те, що відхилення в менший бік за рівнем продуктивності праці суттєвіше, ніж на рівнем заробітної плати (рис. 4).

Рис. 4. Відхилення продуктивності праці та реальної заробітної плати від загальноукраїнського рівня за регіонами, 2013 р.

Розробка ефективних механізмів регулювання РРП відповідно до динаміки розвитку господарської системи вимагає більш детального дослідження окремо взятого регіону з метою виявлення закономірностей його розвитку і впливу на ринок праці та подальшою уніфікацією одержаних висновків і рекомендацій. В ролі пілотного нами обрана Чернігівська область з її специфічною структурою економіки, соціально-демографічною ситуацією, структурою зайнятості та особливостями функціонування ринку праці.

Як показало дослідження, обраний регіон має проблеми, притаманні Україні загалом, однак за показниками продуктивності праці суттєво відстає від загальнодержавного рівня, причому така тенденція зберігається протягом останніх десяти років.

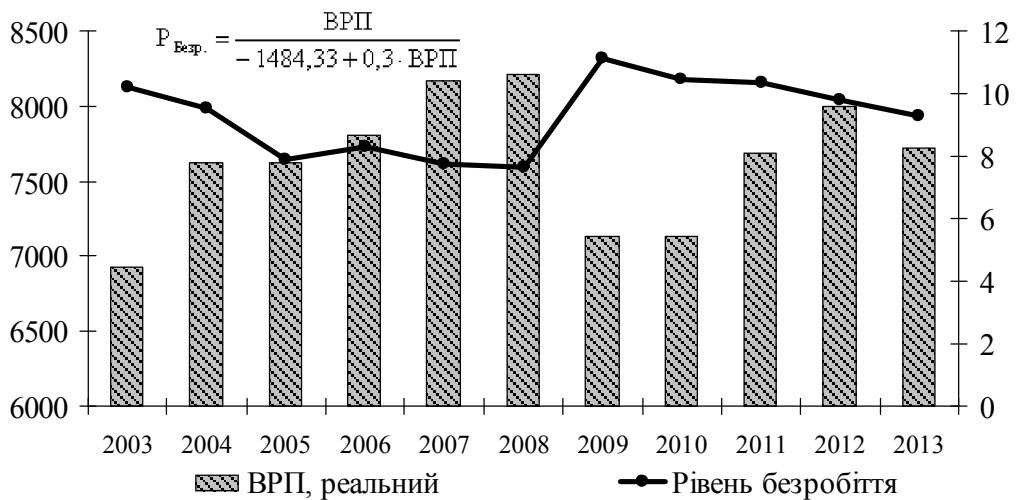
У галузевому розрізі темпи зростання продуктивності праці перевищують темпи зростання заробітної плати лише у промисловості та галузі здійснення операцій з нерухомим майном, оренди, інжинірингу та надання послуг підприємцям. Слід підкреслити, що вищу, ніж в Україні, продуктивність праці демонструє лише сільське господарство і державне управління. В решті галузей вона набагато нижча, ніж по Україні [7].

З метою оцінки ступеня взаємозалежності стану РРП з результативністю функціонування господарської системи Чернігівської області оцінимо їх зв'язок на основі дослідження основних характеристик.

Ринок праці спрямований на узгодження інтересів його учасників щодо формування попиту і пропозиції робочої сили. Найважливішим індикатором його функціонування, котрий ємно відображає стан його функціонування, сучасні дослідники [8] вважають рівень безробіття. Ліквідувати безробіття як явище в ринкових умовах неможливо, але запобігання поширенню його масових та довготривалих форм становить одне з головних завдань соціальної безпеки держави [8].

Найбільш узагальненим показником результату діяльності регіональної господарської системи, що агреговано оцінює стан її розвитку, можна вважати валовий регіональний продукт (ВРП).

Дослідження динаміки зазначених характеристик на прикладі Чернігівської області вказує на існування тісного взаємозв'язку між ними (коефіцієнт кореляції становить 0,85, тобто в 85% зміна величини реального ВРП призведе до зміни рівня безробіття в межах регіональної господарської системи) (рис. 5).

Рис. 5. Взаємозв'язок між рівнем безробіття та ВРП для господарської системи Чернігівської області

Отже, механізм та інструменти регулювання ринку праці конкретного регіону необхідно узгоджувати відповідно до динаміки розвитку та стану господарської системи. Досягнення зазначеної мети вимагає більш детального дослідження особливостей та структури ВРП.

Розрахунок ВРП виробничим методом базується на величині випуску, проміжного споживання та валової доданої вартості, тому аналіз структури господарської системи та формування параметрів РРП доцільно проводити на їх основі.

Сільське, лісове та рибне господарство Чернігівської області, що посідає перше місце у структурі зайнятості РРП (26%), бере участь у формуванні лише 20,81% ВРП, що вказує на відносно нижчу продуктивність праці в цій сфері. Це можна пояснити одночасним впливом кількох стримуючих чинників: низький рівень капіталоозброєності, значна частка дрібних виробників, низький рівень кваліфікації робочої сили, домінування примітивних технологій та ручної праці, переважання неформальної зайнятості. Однак дослідження регіонального внеску у загальнонаціональні показники за цією сферою (зайнятість – 3,5%, ВВП – 3,9%) характеризує, що відносно середнього по Україні

рівня ця сфера в господарському комплексі Чернігівської області є більш високопродуктивною і, відповідно, вимагає підтримки його подальшого розвитку на засадах модернізації та інтенсифікації. На важливість подальшого розвитку цього сегмента ринку праці вказує і той факт, що п'ята частина (20,8%) від всіх працевлаштованих у 2012 р. приходиться на цю сферу, а навантаження на одне робоче місце у 2,2 разу перевищує середньорегіональні значення. Загалом можна відзначити, що незважаючи на важливість і пріоритетність сільського, лісового та рибного господарства для збалансованого стабільного розвитку господарської системи Чернігівської області, цей сегмент РРП є абсолютно незбалансованим та вимагає розробки цільових програм щодо подолання стагнації його розвитку.

Промислова сфера Чернігівської області є формуючою щодо ВРП, оскільки при 12,3% частці зайнятих створює 24,9% валової доданої вартості, тобто в рамках регіональної господарської системи характеризується кращими показниками відносної результативності (кожний відсоток зайнятих у промисловості області створює 2% ВРП). Порівнюючи ефективність цієї сфери із загальнонаціональними характеристиками, виявляється, що продуктивність на 30% нижча, ніж по Україні. Промисловість має значну частку попиту на ринку праці Чернігівської області (17,3%) та забезпечує працевлаштування п'ятій частині. Отже, можна стверджувати, що промисловість, маючи з точки зору регіону гарні характеристики продуктивності, менш результативна, ніж в Україні загалом, тому розвиток цього сегмента РРП повинен спрямовуватись на його балансування, базуючись на особливостях інституційно-інфраструктурного характеру.

Третя за вагомістю сфера економіки у формуванні ВРП Чернігівської області – це торгівля, в т. ч. діяльність готелів та ресторанів (11,5% валової доданої вартості регіону) формує зайнятість для 22,6% населення регіону, створюючи 14% попиту на робочу силу на РРП та забезпечує працевлаштування 26% від загальної кількості працевлаштованих протягом 2012 р. Показники відносної результативності цієї галузі порівняно з іншими видами діяльності регіональної господарської системи Чернігівської області значно гірші (кожний відсоток зайнятих у торгівлі регіону створює 0,5% ВРП), а порівняно із середнім по Україні рівнем продуктивності – лише 50%. Отже, цей сегмент РРП характеризується відносно збалансованим станом (навантаження на одне робоче місце на 35% менше, ніж для регіону загалом), однак системоформуючі характеристики попиту і пропозиції (якість робочої сили, рівень капіталоозброєності праці, використовувані технології, рівень доходів населення тощо) є незадовільними. Відповідно, подальший розвиток цього сегмента РРП Чернігівської області має бути спрямований на подолання вказаних недоліків шляхом формування інвестиційної привабливості в галузі, поетапного переходу до сучасних прогресивних технологій, залучення до виробничих процесів висококваліфікованих кадрів.

Окремо можна виділити бюджетну сферу економіки (освіта, охорона здоров'я), складові котрої є відносно дрібними щодо вкладу у формування ВРП (7,3%, 5,0% відповідно), однак помітно впливають на зайнятість у регіоні (8,5%, 7,7%). Ці два види діяльності у 2012 р. формували 30,3% сумарного попиту на ринку праці, забезпечивши працевлаштування лише 10,3% безробітних. Освіта і охорона здоров'я мають низькі показники відносної результативності порівняно з іншими видами діяльності регіональної господарської системи і на 20-33% гіршу продуктивність, ніж загалом по Україні. Зважаючи, що навантаження на одне робоче удвічі нижче загальнонаціонального показника, можна стверджувати, що існують проблеми щодо формування пропозиції ресурсів праці за цими видами діяльності. Отже, першочерговим

завданням поліпшення стану у цьому сегменті ринку праці є стимулювання пропозиції за рахунок підготовки та перепідготовки висококваліфікованих спеціалістів у рамках регіону, підвищення рівня їх оплати, модернізація основного капіталу.

Для визначення ефекту внеску структури зайнятих та структури підприємств у формування ВВП ряд вітчизняних дослідників [8; 9; 10] пропонують проводити на регіональному рівні аналіз впливу їх структури за секторами економіки. Базуючись на цих моделях, пропонуємо для визначення загальних напрямів регулювання окремих сегментів РРП використовувати показники відносної результативності зайнятості в галузі ($P_i^{B.P.}$):

$$P_i^{B.P.} = \frac{\chi_i^{ВДВ}}{\chi_i^3}, \quad (1)$$

де $\chi_i^{ВДВ}$ – частка і-тої галузі регіону в структурі ВВП за валовою доданою вартістю;

χ_i^3 – частка і-тої галузі регіону в структурі зайнятості.

Оцінка основних видів економічної діяльності за вказаним індикатором дає можливість провести порівняння ефективності залучення робочої сили у цю галузь щодо інших видів діяльності регіональної господарської системи. Перевагу мають галузі, де рівень відносної продуктивності більше одиниці. Цей показник надає можливість виявити місце певного виду діяльності в галузевій структурі регіону (при порівнянні його з одиницею чи аналогічним показником для інших видів діяльності в межах регіону) та виявити місце регіону за цим видом діяльності щодо інших регіонів чи середнього по Україні значення.

Проведений аналіз вказує, що найбільш результативними видами діяльності в Чернігівській області є операції з нерухомим майном (2,2), промисловість (2,0) та фінансова діяльність (1,6), однак порівняння ефективності використання робочої сили із загальнонаціональними характеристиками вказує, що найбільш передові галузі відстають від середнього по Україні рівня. Винятком є лише сільське, лісове та рибне господарство, де регіональні показники на 10,5% перевищують національний рівень. Це є ще одним підтвердженням існування значних особливостей ринку праці Чернігівської області, сформованих специфікою його господарського комплексу.

Дослідження взаємозв'язку структури господарської системи та зайнятості Чернігівської області вказує на існування тісних взаємозв'язків між аналізованими характеристиками та дозволяє виділити три домінуючі сфери впливу: сільське господарство, торгівля та промисловість.

Висновки. Отже, проведений аналіз виявив щільний зв'язок між результатами функціонування регіональної господарської системи та станом ринку праці, встановив наявність між ними прямих та опосередкованих взаємозалежностей, що створює передумови для розробки практичних рекомендацій та механізмів регулювання РРП відповідно до динаміки розвитку регіональної економіки. Варто враховувати, що РРП України характеризуються суттєвими відмінностями як між собою, так і порівняно з типовими моделями ринків праці розвинених країн. Зазначене вимагає при розробці програм та інструментів розвитку РРП використовувати інноваційні підходи, зорієнтовані, зокрема, на модернізацію інституційного середовища, формування національних моделей партнерства у сфері зайнятості, та програмно-цільовий,

спрямований на вирішення проблем формування попиту та пропозиції, їх балансування на ринках праці конкретних регіонів.

Література

1. Solow R. A. *Contribution to the Theory of Economic Growth* / R. A. Solow // *Quarterly Journal of Economics*, 1956. – February. – P. 65–94.
2. Комар Н. Теоретичні підходи до вивчення проблеми бідності: глобальний та крайній виміри / Н. Комар // *Галицький економічний вісник*. – 2011. – № 2 (31). – С. 23–33.
3. *GDP per person employed (constant 1990 PPP \$)* [Електронний ресурс] // *The World Bank*. – Режим доступу : <http://data.worldbank.org/indicator/SL.GDP.PCAP.EM.KD/countries>.
4. *Ukraine: Opportunities and Challenges for Private Sector Development*. – Washington: *The World Bank*, 2013. – 105 p.
5. Дружбляк Н. У рейтингу продуктивності праці Україна – друга з кінця... [Електронний ресурс] / Н. Дружбляк // *Високий замок*. – 20.05.2013. – Режим доступу : <http://wz.lviv.ua/news/33721>.
6. *Where are you on the global pay scale?* [Електронний ресурс] // *BBC News*. – Режим доступу : <http://www.bbc.com/news/magazine-17543356>.
7. Статистичний щорічник “Чернігівщини за 2013 рік”. – Чернігів : Головне управління статистики у Чернігівській області, 2014. – 452 с.
8. *Людський розвиток регіонів України: аналіз та прогноз (колективна монографія)* / За ред. Е. М. Лібанової. – К. : Ін-т демографії та соціальних досліджень НАН України, 2007. – 367 с.
9. Ковалевич Н. Економетричне моделювання трансформації ринку праці України / Н. Ковалевич // *Формування ринкової економіки в Україні*. – 2008. – Вип. 18: *Проблеми економічної кібернетики*. – С. 107–113.
10. *Рівень життя населення України* / [за ред. Л.М. Черенько]. – К. : ТОВ “Видавництво “Консультант”, НАН України. Ін-т демографії та соц. дослідж., Держ. ком. статистики України, 2006. – 428 с.

References

1. Solow R. A. *Contribution to the Theory of Economic Growth* / R. A. Solow // *Quarterly Journal of Economics*, 1956. – February. – pp. 65–94.
2. Komar N. *Theoretical approaches to the problem of poverty: global and country dimensions* / N. Komar // *Halytskyi ekonomichnyi visnyk*. – 2011. – # 2 (31). – pp. 23–33.
3. *GDP per person employed (constant 1990 PPP \$)* [WWW resource] // *The World Bank*. – Available at : <http://data.worldbank.org/indicator/SL.GDP.PCAP.EM.KD/countries>.
4. *Ukraine: Opportunities and Challenges for Private Sector Development*. – Washington: *The World Bank*, 2013. – 105 r.
5. Druzhbliak N. *Ukraine is the second from the end in the ranking of productivity...* [WWW resource] / N. Druzhbliak // *Vysoky zamok*. – 20.05.2013. – Available at : <http://wz.lviv.ua/news/33721>.
6. *Where are you on the global pay scale?* [WWW resource] // *BBC News*. – Available at : <http://www.bbc.com/news/magazine-17543356>.

7. *Statistics yearbook "Chernihivshchyny za 2013 rik". – Chernihiv : Holovne upravlinnia statystyky u Chernihivskii oblasti, 2014. – 452 p.*
8. *Human development of Ukraine's regions: analysis and prediction (book) / Ed. E. M. Libanovoi. – K. : In-t demografii ta sotsialnykh doslidzhen NAN Ukrainy, 2007. – 367 p.*
9. *Kovalevych N. Econometric modeling of market transformation of Ukrainian labour market / N. Kovalevych // Formuvannia rynkovoï ekonomiky v Ukraini. – 2008. – Vyp. 18: Problemy ekonomichnoi kibernetiky. – pp. 107–113.*
10. *Ukrainian population level of life / [Ed. L.M. Cherenko]. – K. : TOV "Vydavnytstvo "Konsultant", NAN Ukrainy. In-t demografii ta sots. doslidzh., Derzh. kom. statystyky Ukrainy, 2006. – 428 p.*

Редакція отримала матеріал 20 травня 2014 р.